

ANTONY VALABREGUE, AU PAYS FLAMAND (VERVOLG 1)

Kassel

Op de Kasselberg wijst een kleine piramide de plaats aan waar de vernielde Sint-Pieterskerk gestaan heeft, gebouwd door Robrecht de Fries wiens grafsteen er ook lag. Pittoresk is de O.L.V.-kerk, de enige van Kassel. Het oud stadhuis, nu gerechtshof, bevat een klein museum. L'hôtel de la Noble Cour, nu voor de ene helft stadhuis en voor de andere herberg, was vroeger de zetel van de kasselrij Kassel, opgericht door Joanna van Constantinopel.

Naar de Recollettenberg met zijn geweldige houten windmolens, is een mooie wandeling.

Hazebroek

Een landelijk centrum ontstaan in een drassige vlakte waardoor een kanaal werd gegraven. Op een groot marktplein het stadhuis waarin het gerechtshof met arcades. Verder de Sint-Niklaaskerk in rode baksteen met bevallige blanke torenspits. Daarbinnen oude Vlaamse grafzerken. Vroeger bezat de stad textielnijverheid met 'n "lynwaet halle". Ze werd ook herhaaldelijk getroffen door oorlogsellende.

Wandeling naar Morbecque (Moerbeke) (4 km. zuidwaarts). Overal wevers aan hun getouw. Denys de Morbecque streed te Poitiers aan de zijde van de Engelsen (1356) en nam er de Franse koning Jan II gevangen.

Verderop ligt Steenbecque (Steenbeke) en "la forêt de Nieppe" (het Nieppebos), "la forêt la plus voisine du territoire flamand ... sous les ormeaux de la forêt de Nieppe, on n'entend plus guère retentir l'ancien idiome ... les bûcherons, cantonniers, forestiers se sont francisés ... A Steenbecque ... le français a pris aussi l'avantage.". In dat woud stond het kasteel van La Motte-au-Bois (nl. op het gehucht De Walle waar Robrecht de Fries in 1065 een burcht bouwde, tijdens de 14e en de 15e eeuw de voornaamste verblijfplaats der graven van Vlaanderen. Cf. Winkl. Prins Encycl. van Vlaand. dl 4, p. 333 - meer details over de bewoners van het kasteel in Sanderus, Verheerlijkt Vlaandre, 2e deel, p. 170 met een plan van het Castellum ter Walle). Dat kasteel werd bezongen door de Franse dichter Eustache Deschamps (14e eeuw) die in dienst van koning Karel VI deelnam aan de Slag bij Westrozebeke (1382) en die Vlaanderen en de Vlamingen niet in het hart droeg.

Van uit Hazebroek bezoekt A.V., zoals zovele anderen, het klooster van Godevaardersvelde op de Katsberg. Moeilijke naam. "... la commune de France qui semble la moins française quand on la cite". De trappisten werken en zwijgen. Rond het dorp bloeit de hoppe.

Belle

"Bailleul s'élève à la limite même de la Flandre flamingante ...". Naïef onwetend merkt A.V. op : "Le nom de la ville paraît bien français". In een noot : "en flamand Belle". In werkelijkheid zijn het Franse Bailleul en het Nederlandse Belle afgeleid van balliolum dat palissade betekent "... le peuple y parle la même langue qu'à Bergues et à Cassel ... Une ville toute flamande ...".

Vriendelijk stadje. Groot marktplein met stadhuis en zwaar belfort. Daarachter de vismarkt, "le Minck pour employer le mot flamand". De Sint-Vaastkerk in composiete, de Sint-Amanskerk in jezuïetenstijl.

Voorzichtig critiqueert A.V. - het pleit voor hem - de Franse nivelleringspolitiek hier gevoerd sinds Lodewijk XIV. Hij vraagt zich af : "... si la préoccupation

de l'unité française n'a pas vraiment trop enlevé de leur caractère aux villes de notre Flandre. Sous Louis XIV ... on chercha à régulariser tout ce qui pouvait présenter une idée particulariste. Des monuments, des parties d'édifices furent détruits ; on jeta bas des perrons d'hôtels de ville, des balcons, des pans de mur imagés et blasonnés, des tourelles où revivait le souvenir des libertés communales. La Flandre du moyen âge, des ducs de Bourgogne et des rois d'Espagne prit une allure française et classique. C'était une loi : les habitants des villes flamandes devaient consentir à certains sacrifices pour entrer dans notre grande famille nationale". (Dat "certains sacrifices" is goed : je eigen taal opgeven met alles wat daarmee samenhangt ! Louter voordelen dus !).

Weer weefgetouwen en ook kankussens. Vooral op de mooie weg naar Meteren. Onder het spellewerken wordt een Vlaams liedje gezongen. Voor één meter kant, de arbeid van een volle week, krijgen ze 5 fr. De koper betaalt 5 of 6 keer die prijs. Maar dat slopend bedrijf zal eensdaags verdwijnen. Het Depuydt-museum in Belle bezit een interessante collectie huisraad.

A.V. wil nog plaatsen vinden met gemagd taalgebruik ... "où le français commence à apparaître, comme la langue courante des villageois ... Je me suis mis à aimer de tout coeur l'honnête et vaillante population flamande, et pourtant je me disposais, avec une sorte de satisfaction et même avec une émotion qui me paraissait légitime à retrouver devant moi des paysans habitués à se servir couramment de notre langue". (A.V. houdt dus van de Vlamingen, als ze maar verfranst zijn. Een liefde met een dodelijke omarming !).

Hij vindt inderdaad een herberg waar de jonge bazin hem moeilijk verstaat maar waar de baas "parlait bel et bien français ... il avait trois enfants qui parlaient flamand comme leur mère". Daar is hij ook getuige van een vrijage op de binnenplaats. Hij spreekt Frans en zij verstaat hem met moeite ; zij spreekt Vlaams en hij verstaat haar maar half. "Ils s'entendent parfaitement", zegt de baas, "elle fera une bonne bazinne". Zulke dingen gebeuren "dans une région habitée par deux populations et deux races différentes". (Die vorm van tweetaligheid bij vrijage wordt bevestigd door Prof. W. Péa - cf. infra o.c. pp. 55 en 59).

Hondschote

Met de "malle-poste" reist A.V. van Sint-Winoksbergen langs het Colmekanaal naar Hondschote. Geen verschil, constateert hij, tussen de Vlamingen hier en die van het Belgische Houtem. Verheugd bekijkt hij het gedenkteken dat aan de overwinning van 1793 herinnert. "Cette glorieuse journée ... sauva la France" (Patriottisch schromelijk overdreven).

Ruime gothische kerk met hoge torenspits : "de Witte Torre". In het stadhuis, met Vlaams karakter, 9 doeken afkomstig van de familie Coppens waarvan een lid getrouwd was met de zuster van Lamartine. (tot député verkozen in Sint-Winoksbergen 1833). De doeken stellen heldinnen voor uit alle landen en alle tijden : Debora, Judith, Jocaste, Lucretia, Jeanne d'Arc ...

Op een historisch paneel vier Vlaamse verzen. Sinds de 13e eeuw ontwikkelde zich de lakenindustrie in deze streek, tot Houtem, Leisele, Killem. Hondschote voerde sajete uit o.a. naar het Oosten en telde in zijn bloeitijd 20.000 inwoners. Het verval tijdens de roerige 17e eeuw dreef verscheidene fabrikanten naar Brugge. Nu lijkt het een ingeslapen stadje.

Automne en Flandre. De Dunkerque à Saint-Omer.

A.V. is weer in Duinkerke geweest, eind september, om de teruggekeerde IJslandvaarders te zien feestvieren. Een lid van het Comité flamand licht hem in over de taalstoestanden. (Wat nu volgt klinkt als een triomfantelijke conclusie verzacht door een nutteloos gebaar van barmhartigheid).

Het onderwijs is uitsluitend Frans .. "C'est le glas du flamand qui sonne". In afgelegen dorpen rond Steenvoorde of Wormhout wordt nog in het Vlaams gepreekt. Tussen Kassel en Hazebroek oefent de geestelijkheid nog invloed uit .. "mais à la longue il (le clergé) devra sentir que la force lui manque et ce sera fini de l'ancien dialecte ...

"Aucune enquête n'a été aussi pacifique, aussi stable, que celle de la France. Dès le début elle fut menée habilement. Les habitants du pays retrouvèrent, sans secousse et sans regret, leur place au foyer français une nouvelle personnalité s'est développée en eux". ("Sans secousse...". Tragische ironie ! Had A.V. b.v. nooit gehoord van de taaldwang in de scholen, met het hatelijk signum ?).

"La population flamingante, encore si compacte en Belgique"(koesterde A.V. de hoop dat die hier ook zou verdwijnen ?) is in twee ongelijke delen gesplitst en aan de grens door een diepe kloof gescheiden "... Les Flamands du département du Nord n'ont plus rien de leurs turbulents ancêtres du moyen âge". Hun opsorping werd bevorderd door de invloed van de vooraanstaande families en door de politiek van de Franse koningen, de hertogen van Bourgondië en de koningen van Spanje. In de stedelijke archieven steken vele Franse teksten, al sinds de 14e en de 15e eeuw. Het openbaar onderwijs breidt zich uit. Alle kinderen zijn tweetalig. Rijsel speelt een belangrijk rol. "Lille, essentiellement française par le langage comme par les moeurs, française bien vite ceux qu'elle attire".

"Cette situation actuelle peut nous engager à laisser généreusement subsister les traditions et les usages d'autrefois. Pour la Flandre comme pour d'autres provinces, il faut mettre en vue, ... sans crainte étroite et mal fondée, ce qui a fait le charme, l'éclat, la gloire des anciennes générations".

"Aujourd'hui, laissons venir à nous les Flamingants. Que la France, comme une mère bienveillante, les accueille, en leur enseignant les progrès, le sens de la vie moderne, nos idées courantes, nos sciences et nos arts". (Mooi en goedkoop pleidooi om te redden wat in doodstrijd lag. Het kwaad was gebeurd. Onvermijdelijk trouwens bij de verpletterende politieke, culturele, sociale overmacht van het Frans. Op "pacifieke" wijze werd het Vlaams, vooral na 1793, volgens de slogan "une république, une langue", doodgedrukt. Zoals het Bretoens en het Baskisch).

Saint-Omer (Sint-Omaars)

Welvarende garnizoensstad ... "n'est point une cité flamingante ..." (V.A. zegt niet dat het dat toch ook geweest is, want het lag in Vlaams Artesië. Tot in de 18e eeuw werd er nog Vlaams gesproken. Overigens bekend hij zelf, en terecht, op p. 38, "l'usage du dialecte flamand s'étendait autrefois jusqu'à Boulogne").

Sta me hier een kleine taal-historische uitweiding toe. Heel het noordwestelijk gebied (nu in Pas-de-Calais) tot aan de Canche was in de Merovingische tijd Germaans, o.m. door 'n belangrijke Saksische inwijking uit Engeland (7e-8e eeuw). In de 8e eeuw liep de taalgrens van Etaples en Montreuil tot aan de Créquoise (ca. 10 km ten oosten van Montreuil) en kronkelde dan noord-oostwaarts over Fruges, Bèthune en Rijsel naar Moeskroen, Ath, enz.

De romanisatie ten westen van de Aa, begonnen in de 9e eeuw, ontwikkelde zich vooral in de 11e en 12e eeuw, eerst bij de hogere standen, en werd bevorderd door het feit dat het Frans als officiële schrijftaal het Latijn verving. Bij de volksmassa hield het Vlaams nog eeuwen stand.

Onze Godelieve van Gistel, ca. 1045 geboren in het Graafschap Boulogne - vermoedelijk in Wierre-Effroy, op ca. 10 km noordoostelijk van Boulogne - was een Vlaamse jonkvrouw. (cf. M. English, Godelieve van Gistel, De Kinkhoren, Brugge, 1944 - Raoul de Puydt, 900 jaar Godelieve in Frans-Vlaanderen, Ons Erfdeel, 14 jg., 1971, nr. 3, p. 175-178). Calais was op het einde van de 13e eeuw nog zo goed als eentalig Vlaams (cf. infra M. Gysseling-P. Bougard, L'onomastique calaisienne ... p. 81, noot 1).

Oostelijk van de Aa - in het huidige Frans-Vlaanderen - werd in de 13e-14e eeuw "het Latijn als officiële schrijftaal door het Nederlands afgelost". Dat gebied bleef dus Nederlands. De verfransing, begonnen na de aanhechting in 1658, vrat eerst de

steden aan : Duinkerke, Grevelingen, Broekburg. Pas onder het republikeins bewind begon tegenover het Nederlands een meedogenloze uitroeiingspolitiek. Over de funeste gevolgen daarvan, cf. het besluit achteraan met 'n summiere bibliografie.

Terug nu naar Sint-Omaars. Majestueuze toren van de Sint-Bertinusabdij, die in puinen ligt. Vergane glorie. De stad ligt aan de Aa, in een moerassig gebied, doorsneden door talrijke waterlopen, en geschikt voor groenteteelt waarvan de produkten op schuiten vervoerd worden.

"La langue flamands a disparu" in die streek. In de wijk Schoubrouck (Schouwbroek), aan de oostelijke rand van het woud van Clairmarais (Klommeres), treft A.V. nog een boerenechtpaar dat Vlaams spreekt. Maar de oudste zoon die in de stad werkt "ne se sert plus que du français". De oude man weet dat de jonge mensen het oude dialect stilaan opgeven en dat de boeren, zijn bureu, dat eensdaags ook zullen doen.

Watten (Waten)

Aan weerszijden van de gekanaliseerde Aa. Vóór de Vlaamse huizen poetsten de vrouwen hun deuren, vensters en koperen pannen. "Le flamand a aussi disparu". Je kunt het terugvinden in Wulverdinge (vlakbij).

A.V. beklimt de heuvel bij het dorp, (nl. de Watenberg, 72 m hoog) "comme un diminutif du mont Cassel". Op de hellingen : beuken, eiken, populieren, wilgen, gebogen door de wind. Een troepje geiten. Boven : een windmolen en de oude toren van een klooster (eigenlijk van de augustijnerabdij gesticht in 1072 door Robrecht de Fries en in 1566 door de Geuzen verwoest. Diederik van de Elzas, gestorven 1168, lag er begraven. Nohal de toren staat afgekeerd op de berg van "Watanum" of "Waetene", in Sanderus, Verheerlijkt Vlaandre, deel 2, achteraan.)

Op de Watenberg een prachtig panorama. In het westen het bos van Eperlecques (Sperleke, waar nog tot in 1748 in het Nederlands gepreekt werd, cf. M. Gysseling, De Verfransing ... p. 63). In het noorden Kapellebroek, Loberge, Broekburg. In het zuiden Sint-Momelijn. Beneden in de vlakke jagers op zoek naar hazen en zeevogels.

Hier eindigt A. Valabrègue het eerste deel van zijn reisindrukken. Voor de kennis van de taaltoestanden in Frans-Vlaanderen, honderd jaar geleden, een subjectieve maar belangwekkende bron van inlichtingen.

Tot besluit erkele opmerkingen over de toestand van het Vlaams aldaar, 80 jaar na Valabrègue. Het als minderwaardig beschouwd dialect voert er een vrijwel uitzichtloze strijd tegen de almachtige cultuurtaal.

Prof. W. Pée die tussen 1919 en 1939 Frans-Vlaanderen geregeld bezocht en er 1935-1939 wetenschappelijk linguïstisch onderzoek deed, verbergt zijn pessimisme niet. Een kort bezoek in 1956 versterkte zijn indrukken. De administratie, het onderwijs, de industrialisering (enorm in het gebied rond Duinkerke), de sfeer in fabrieken en handelszaken, kortom heel het sociaal leven voltrekt onweerstaanbaar de verfransing. "Het Frans ... wint met iedere generatie veld". De algemeen geworden tweetaligheid - ook in de dorpen - zal uitdraaien op de overwinning van de onmisbare cultuurtaal. Zijn slotbeschouwing luidt: ... over afzienbare tijd zal het Vlaams teruggedrongen zijn tot dicht bij de Belgische grens ... wie de zaken niet met zijn hart maar met een koel hoofd beschouwt, weet dat alleen een wijziging in de politieke houding van Frankrijk het Vlaams aldaar van een gewisse dood kan redden". (cf. W. Pée, o.c. p. 71).

In zijn enquête over de achteruitgang van het Vlaams in Frans-Vlaanderen bevestigt Alex Vanneste de bevindingen van Prof. Pée. Als derde oorzaak - naast onderwijs en administratie - onderstreept hij de bevolkingsexplosie in de steden, uiterst vatbaar voor verfransing, terwijl de bevolking in de dorpen afneemt. Bijzonder suggestief zijn zijn 4 kaarten die de taaltoestand weergeven in 1856, 1900, 1932 en 1971. Duidelijk blijkt dat in de laatste 40 jaar de verfransing sterk toegenomen is. De kuststreek, de westelijke en de zuidelijke rand zijn eentalig Frans geworden. Naar het centrum toe zijn meer dan 20 dorpen, die in 1932 nog als eentalig Vlaams waren opgegeven, in 1971

tweetalig Frans geworden. Meer nog : er zijn geen eentalige Vlaamse dorpen meer. "De Nederlandse taal en cultuur zijn niet dood in Frans-Vlaanderen, maar zij worden sterk op de proef gesteld", meent A. Vanneste. Het is de taak van Vlamingen en Nederlanders het rijk cultuurpatrimonium te bewaren en het uitbouwen van een Nederlands onderwijsnet te steunen (cf. A. Vanneste, o.c. Ons Erfdeel, 1972, nr. 4, p. 41).

Nog leeft er een Nederlands bewustzijn bij een groep Frans-Vlaamse intellectuelen. J. Fermaut en J. Tillie en een redactiecomité van 28 leden hebben in een brochure "Nous, les Flamands de France" hun landgenoten ingelicht over het Nederlands karakter van hun dialect. Zij pleiten voor het onderwijs van de Nederlandse cultuurtaal, zoveel rijker dan het dialect en economisch belangrijk. Welsprekend verdedigen zij hun zaak. "Le bilinguisme est une grande richesse, non seulement pour celui qui veut savoir ce qui se passe dans le monde, mais aussi pour tout Flamand de France qui refuse de se laisser couper de son passé. Nous sommes nos propres ancêtres. Pouvons nous nous désintéresser de nous-mêmes ? Devons nous en outre oublier combien notre passé fut riche ?" (cf. J. Fermaut, o.c. p. 96).

Intussen wordt er Nederlands gedoceerd aan de universiteiten van Rijsel, Parijs, Straatsburg, Metz, Besançon. Werden er Nederlandse leergangen voor lager en middelbaar onderwijs ingericht in Hazebroek, Bambeke, Steenvoorde, Belle, Rijsel (cf. Ons Erfdeel, 14e jg., nr. 1 p. 96).

Bovendien werd bij ministerieel besluit van 14 september 1970 vanaf 1971 het Nederlands toegelaten als leervak voor het Franse baccalaureaatsexamen. (cf. E. Vandewalle, Nieuwe Mogelijkheden voor het Nederlands in Frankrijk, Ons Erfdeel, 14e jg. 1970, nr. 2, p. 104-106).

De vraag blijft echter : zullen al die inspanningen het Nederlands aldaar in zijn dialectvorm vrijwaren of het in zijn cultuurvorm waarborgen ?

(wordt voortgezet)

G. BILLIET

Bibliografie

- M. Gysseling, De vroegste Geschiedenis van het Nederlands : een naamkundige benadering (Naamkunde, 2e jg., 1970, 3-4, pp. 157-180)
id., De Verfransing in Noord-Frankrijk. Ibid. 4e jg., 1972, 1-2, pp. 53-70.
id. -P. Bougard, L'onomastique calaisienne à la fin du 13me siècle. Mededelingen v.d. Ver. voor Naamkunde, Leuven, 38e jg., 1962, pp. 81-132
id., id. en 32e jg., 1963, nr. 1, pp. 1-31.
Prof. Dr. W. Pée, Anderhalve Eeuw Taalgrensverschuiving en Taaltoestand in Frans-Vlaanderen, Noord-Holl. Uitgev. Mij, Amsterdam, 1957.
Alex Vanneste, Taaltoestand in Frans-Vlaanderen. Een recent Onderzoek. Ons Erfdeel, 15e jg., 1972, nr. 3, pp. 57-69 en nr. 4, pp. 29-42.
Jacques Fermaut, Joseph Tillie, e.a., Nous, les Flamands de France. Ons Erfdeel, 14e jg., 1970, nr. 1, pp. 93-98.
J. Fermaut, Et l'enseignement du néerlandais ? Ons Erfdeel, 14e jg., 1971, nr. 3, pp. 174-175.

BOEK

In 1980 verscheen bij de Brusselse uitgeverij VOKAER een prachtig kunstboek onder de titel "Belgique. Des maisons et des hommes". Het bevat 28 bedragen over huizen waarin evenveel beroemde landgenoten hun leven doorbrachten. Tussen die 28 vinden we James Ensor en Constant Permeke terug. Beide kunstenaars worden vakkundig gesitueerd, de eerste door F.P. Edebau, de tweede door Roger Avermaete. De nadruk ligt telkens op hun huis, hun atelier. De foto's die het boek illustreren zijn van een adembenemende schoonheid. Prijs : 3.500 Fr.